

نیازسنجی فرهنگی دانشجویان دانشگاه تهران

(صفحات ۳۳ تا ۶۰)

DOR: 20.1001.1.17358663.1402.18.54.2.0

نوع مقاله: پژوهشی

لیلا سنگی^۱

پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۱۰

دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۰۸

چکیده

دوران دانشجویی و کسب تجربه زیسته در آن، می‌تواند به طرق مختلف بر افکار، نگرش‌ها، ارزش‌ها، جهت‌یابی‌ها و رفتار انسان تأثیرگذار باشد. حضور در دانشگاه، دانشجویان را با چشم‌اندازها و تجارب تازه‌ای مواجه می‌سازد و مقارن با افزایش تحصیلات، علقه‌های شناختی آنان نیز پرورش می‌یابد و بدیهی است که این مناسبات جدید بر نظام شخصیت و هویت دانشجویان تأثیر می‌گذارد. آنچه بیش از همه بیانگر اهمیت دوران دانشجویی است، تأثیرگذاری برنامه‌های فرهنگی و نیز علاقه‌مندی دانشجویان برای بهره‌مندی هر چه بیشتر از فضاها و امکانات موجود در دانشگاه می‌باشد. هدف از نگارش این مقاله بررسی کمی نگرش‌ها و اولویت‌های فرهنگی دانشجویان دانشگاه تهران است؛ بدین منظور، تعداد ۳۸۲ پرسشنامه در ترم اول سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ در اختیار دانشجویان دانشگاه تهران قرار داده شد تا از طریق تکمیل پرسشنامه، نگرش دانشجویان در رابطه با برنامه‌های فرهنگی و اولویت‌های آنان در این زمینه مورد بررسی کمی قرار گیرد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با توجه به فضای دانشگاه و برنامه‌های فرهنگی اجرا شده در آن، بیش از نیمی از دانشجویان اذعان نموده‌اند که تمایلی به حضور در برنامه‌های فرهنگی دانشگاه ندارند؛ از این‌رو، تغییر نگرش مدیران و مسئولان دانشگاه نسبت به علایق فرهنگی دانشجویان، پذیرش تغییر ذائقه و سلیقه دانشجویان به موازات تغییرات فرهنگی و اجتماعی جامعه، پذیرش تنوع نیازهای فرهنگی قشر دانشجو و اهمیت ویژه قائل شدن برای پاسخگویی به نیازهای دانشجویان، با هدف انتقال ارزش‌های فرهنگی و افزایش مشارکت دانشجویان در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های فرهنگی، می‌تواند زمینه‌ساز تعمیق ارزش‌های فرهنگی و بهره‌مندی دانشجویان از برنامه‌های فرهنگی گردد.

واژگان کلیدی: اولویت‌های فرهنگی، برنامه‌های فرهنگی، دانشجو، دانشگاه تهران، نیازسنجی.

sangi.k86@gmail.com

۱- استادیار گروه برنامه‌ریزی و مطالعات فرهنگی، جهاد دانشگاهی تهران، ایران.

۱- بیان مسئله

طی سال‌های گذشته، جامعه ایران تحت تأثیر فرایند نوسازی و در راستای نیل به معیارهای بالای توسعه‌یافتگی، دگرگونی‌های زیادی را از سر گذرانده است؛ از جمله آن‌ها می‌توان به اهمیت یافتن مناسبات عقلانی، علم‌گرایی، کارآمدی و تخصص‌گرایی اشاره کرد. عناصر یاد شده در اغلب موارد به واسطه آموزش‌های آکادمیک و تحصیلات دانشگاهی به دست می‌آیند. به این دلیل، رشد نظام آموزش عالی کشور در کانون توجه دولت‌مردان و مدیران کشور قرار گرفته است. ظهور انقلاب اسلامی با طرح شعارهایی چون عدالت، آزادی و استقلال، نیازمند تلاش همه‌جانبه مسئولان برای تحقق این آرمان‌ها بود. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به‌ویژه پس از پایان جنگ تحمیلی، ما شاهد گسترش کمی دانشگاه‌ها و به تبع آن افزایش تعداد دانشجویان در سطح کشور بودیم. در نتیجه چنین تحولاتی، برخورداری از تحصیلات دانشگاهی برای عموم مردم نیز به یک تقاضای عمومی تبدیل شده است. در پی چنین وضعیتی، تعداد دانشجویان کشور به‌طور مستمر افزایش یافته است. افزایش تعداد دانشگاهیان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی این انتظار را در جامعه به وجود آورده است که از حضور این متخصصان و دانش‌آموختگان دانشگاهی در اداره جامعه بیشتر استفاده شود تا جامعه ایرانی هر چه بیشتر از نتایج مثبت دستاوردهای متخصصان برخوردار گردد.

قرار داشتن در موقعیت دانشجویی به طرق مختلف بر افکار، نگرش‌ها، جهت‌یابی‌ها و رفتار دانشجویان اثر می‌گذارد. تحصیلات دانشگاهی، دانشجویان را به دلیل به سر بردن در میدان واقعیت فرهنگی جامعه و دانشگاه با چشم‌اندازها و تجارب تازه‌ای مواجه می‌سازد و آنان را به اندیشیدن، داوری و ارزیابی خود وامی‌دارد. در خلال افزایش تحصیلات، نگرش و بینش دانشجویان دچار تغییر و تحول می‌گردد و تقاضای آنان برای بهره‌مندی از رسانه‌های ارتباطی و اطلاعاتی شدت پیدا می‌کند. بدیهی است که این مناسبات جدید بر نظام شخصیت و هویت دانشجو تأثیر می‌گذارد (سنگی، ۱۴۰۰: ۱۰).

افزون بر جنبه‌های ذهنی و روحی، تحصیل کردن دارای تأثیرات عینی نیز می‌باشد. «از آنجا که سرمایه انسانی این قدرت را دارد که در بازار مبادلات اجتماعی به خرید کالاهای ارزشمند و کمیاب مانند ثروت، منزلت و قدرت پردازد» (لین، ۲۰۰۱: ۳)، تحصیل در دانشگاه، دانشجویان را توانمند می‌سازد، استقلال و خوداتکایی آن‌ها را ارتقاء می‌بخشد و

دانشجویان را قادر می‌سازد به شیوه‌ای جدید رفتار کنند. در مجموع باید گفت تحصیلات عاملیت انسان‌ها (آگاهی و اختیارداری) را بسط می‌دهد. برای همه دانش‌آموزانی که در محیط مدرسه و خانواده خود با نظارت‌های خاص رو به رو بودند، ورود به دانشگاه، محیط تجربه اجتماعی جدیدی است. محیط دانشگاه، دنیایی گشوده‌تر و متنوع‌تر با اختیارات و آزادی‌های بیشتر است که می‌تواند موجب بروز تغییراتی در نگرش و رفتار آنان شود. به بیان هکنی «دانشگاه، دانشجویان را از لنگرگاه امن فرهنگی خود جدا می‌سازد و دستمایه‌ای به آن‌ها می‌دهد تا بتوانند ارزش‌ها و هویت‌های خود را انتخاب کنند» (هکنی، ۱۳۸۹: ۷۷). این بیان هکنی یک اصل نظری-کلی است که در رابطه با جوامع مختلف و ویژگی‌های فرهنگی آنان، می‌بایست مورد بازشناسی قرار گیرد.

با توجه به کارکردهای فردی و اجتماعی تحصیلات عالی، مطلوبیت آن در دهه‌های اخیر افزایش یافته است. رشد تقاضای اجتماعی برای تحصیلات دانشگاهی موجب رشد آموزش عالی کشور شده است. اهمیت نقش دانشجویان از این‌روست که آنان جمعیت پرانرژی و پویایی هستند که آینده جامعه را می‌سازند و علاوه بر نیازها و مطالبات آموزشی، معمولاً مطالبات صنفی، سیاسی، اجتماعی و... دارند که مسئولان و متولیان امر نباید نسبت به آن‌ها بی‌تفاوت باشند؛ علاوه بر این، در همه جوامع و از جمله در جامعه ایران، دانشجویان همواره از پیش‌قراولان و حاملان تغییرات و تحولات اجتماعی بوده و در جنبش‌های اجتماعی و سیاسی نقش پیش‌تاز و تأثیرگذاری داشته‌اند؛ در نتیجه، آگاهی از طرز تفکر و نوع نگرش دانشجویان نسبت به مسائل خانوادگی، آموزشی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به یک ضرورت مهم شناختی برای پژوهشگران و همچنین به یک نیاز مبرم مدیریتی برای مدیران آموزش عالی و کشوری تبدیل می‌شود؛ به این دلیل، آگاهی کارگزاران و مدیران جامعه و از سوی دیگر شناخت پژوهشگران و عالمان حوزه‌های مختلف علوم انسانی - اجتماعی از اندیشه‌ها، نیازها و اولویت‌های دانشجویان هم از نظر اجرایی و کاربردی ضروری است و هم از جهت علمی حائز اهمیت است.

اطلاعاتی که در این مجموعه ارائه شده از چند جهت حائز اهمیت است:

- پژوهش مورد **نظر** به شناسایی افکار عمومی دانشجویان و خرده‌فرهنگ آن‌ها کمک می‌کند.
- یافته‌های به دست آمده گمانه‌زنی درباره برخی تحولات آتی را امکان‌پذیر

می‌سازد.

- بر اساس داده‌های فراهم‌شده می‌توان میزان موفقیت برنامه‌های اجرا شده برای تغییر نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان را ارزیابی نمود.
- دستاوردهای شناختی این پژوهش برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزش عالی و جامعه مهم و کارساز خواهد بود، زیرا:
- اطلاعات تفصیلی دقیقی درباره نگرش‌ها و رفتار دانشجویان فراهم می‌آورد که می‌توانند برای شناخت و برنامه‌ریزی مورد استفاده قرار گیرند.
- به‌علاوه، داده‌های تفصیلی پژوهش این قابلیت را دارند که توسط سایر پژوهشگران برای اجرای پروژه‌های تحقیقی مختلف از نوع تحلیل ثانویه^۱ مورد استفاده قرار گیرند و به شناخت ابعاد و جنبه‌هایی از زندگی دانشجویان و مسائل آموزشی و اجتماعی و فرهنگی آنان یاری رسانند.

مطالعه حاضر چند هدف مهم را مد نظر دارد:

- شناسایی و توصیف و تحلیل نگرش‌ها و رفتار دانشجویان؛
- شناخت تفاوت‌های قشرهای مختلف دانشجویان از نظر نگرش‌ها و رفتار در حوزه‌های مختلف؛
- فراهم آوردن داده‌هایی برای ارزیابی و پایش برنامه‌های اجتماعی فرهنگی که در دانشگاه‌ها و در سطح کشور برای دانشجویان اجرا می‌شود.
با توجه به اهداف یاد شده، پرسش‌های تحقیق عبارتند از:
• مهم‌ترین ویژگی‌های فردی و خصوصیات جمعیتی دانشجویان چیست؟
• دانشجویان در زمینه‌های آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی دارای چه نیازهایی هستند؟
• آیا توانمندسازی دانشجویان جزو اولویت‌های مدیران فرهنگی دانشگاه تهران می‌باشد؟
• آیا برنامه‌های فرهنگی دانشگاه تهران پاسخگوی نیازهای دانشجویان هست؟

1- Secondary analysis

۲- ادبیات پژوهش

بر اساس نظر هابرماس «جوامع محصول کنش‌های انسانی است و کنش‌ها به نوبه خود، به وسیله هنجارها و ارزش‌ها شکل می‌گیرند. در نتیجه، برای درک تغییرات اجتماعی باید تحول ارزش‌ها را بررسی کرد» (کرایب، ۱۳۸۵: ۳۰۴). در جامعه ما، دانشجویان به عنوان یکی از اصلی‌ترین بازیگران اجتماعی در میدان دانشگاه و ذی‌نفعان اصلی آموزش دانشگاهی، نقش بسیار مهمی در تحولات اجتماعی کشور دارند و این مسئله، در سال‌های اخیر به صورت پررنگ‌تری خود را نمایش داده است که آخرین مورد آن را می‌توان در تحولات اجتماعی شهریور ۱۴۰۱ مشاهده نمود. بر اساس نظر بسیاری از اندیشمندان و کارشناسان مسائل اجتماعی ایران، ارزش‌های نسل جوان و به‌ویژه دانشجویان، دچار تغییرات اساسی شده و می‌بایست این مسئله مورد توجه مسئولان قرار گیرد؛ از این‌رو، توجه به ارزش‌ها، نگرش‌ها، نیازها، اولویت‌ها و رفتار دانشجویان و بازخورد آن در جامعه از اهمیت بسیاری برخوردار است.

در این بخش پژوهش‌هایی معرفی می‌شوند که به سنجش نگرش دانشجویان پیرامون مسائل فرهنگی، آموزشی و سیاست‌گذاری‌های مرتبط با دانشگاه پرداخته‌اند.

- پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۴) یک پیمایش ملی را با عنوان «ابعاد اجتماعی و فرهنگی کلاس درس در دانشگاه‌های ایران» با نمونه‌ای منتخب (۲۵۰۰ نفر) از دانشجویان در ترم پاییز سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ به اجرا درآورد. مهم‌ترین شاخص‌هایی که در این تحقیق مورد توجه و سنجش قرار گرفته‌اند، عبارت بودند از: رضایت دانشجویان از دانشگاه و کلاس درس، تعامل دانشجویان با اساتید و سایر دانشجویان، حضور و اشتیاق دانشجویان در کلاس درس و عدم حضور آنان و دلایل آن، علاقه‌مندی و نگرش به رشته تحصیلی، میزان مطالعه دروس دانشگاهی و تفکیک منبع مطالعه، نگرش به دروس عمومی و اختصاصی، میزان استفاده از اینترنت، نحوه حضور در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، رفتارهای علمی دانشجویان، تبعیض جنسیتی در کلاس درس و دلایل دانشجویان برای ورود به دانشگاه.

- طرح نگرش دانشجویان نسبت به فضای دانشگاه با تأکید بر دانشگاه‌های دولتی واقع در تهران (۱۳۹۳) توسط سید مهدی اعتمادی فرد به انجام رسید. این پژوهش بر

اساس روش مطالعه کیفی و مصاحبه‌های عمیق با ۸۳ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های (الزهر، تهران، خوارزمی، شهید بهشتی، صنعتی شریف و علامه طباطبایی) صورت گرفت. در این تحقیق دیدگاه دانشجویان درباره فضای اداری، آموزشی، پژوهشی، فرهنگی، مذهبی، سیاسی و مدیریتی دانشگاه مورد بررسی قرار گرفت. نکاتی که در این پژوهش مورد تأکید دانشجویان قرار گرفت، عبارت بودند از: کیفیت تدریس، ناکارآمدی آموزش در دانشگاه‌ها، روش‌های منسوخ تدریس، نبود فضای کافی آموزشی، نمره محوری، نبود امکانات آموزشی، کمبود اساتید مجرب، پایین بودن سطح علمی اساتید، پایین بودن سطح علمی دانشگاه‌ها، به روز نشدن سیستم آموزش عالی، تأثیر گرایش‌های سیاسی در انتصابات دانشگاه، رفتار نامناسب کارکنان دانشگاه، امکانات کم دانشگاه و نبود نظم در انجام امور.

- غیاثوند (۱۳۸۴) با انتخاب ۱۲۴۵ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های واقع در شهر تهران «نگرش دانشجویان نسبت به رفتارهای دینی» را بررسی نمود. نتایج وی از نوعی گسست نگرشی نسبت به رفتارهای دینی دلالت دارد که در قالب قطبی شدن رفتار، برداشت‌ها و عواطف دینی قابل پیگیری و آسیب‌شناسی است.

- وریج کاظمی (۱۳۸۷) در پژوهش خود به نام «بررسی سبک‌های زندگی فراغتی در میان دانشجویان کشور و عوامل همبسته با آن‌ها» با استفاده از یک نمونه ۷۴۷۶ نفره وضعیت فراغت دانشجویان کشور را مطالعه نمود. یافته‌های او نشان داد درحالی‌که دانشجویان از امکانات فراغتی دانشگاه خود بسیار کم استفاده می‌کنند اما از امکانات موجود نیز راضی نیستند.

- هاشم زهی (۱۳۸۸) به منظور شناسایی ابعاد مختلف «اسلامی سازی دانشگاه و گرایش دانشگاهیان» ۸۰۰ نفر عضو هیئت‌علمی و ۱۲۵۰ نفر دانشجو را انتخاب نمود. اطلاعات او نشان می‌دهد که گرایش سیاسی دانشگاهیان با سایر گرایش‌های آنان ارتباط معکوس دارد. هرچه گرایش و تمایل کنش‌گران دانشگاهی به ابعاد مختلف اسلامی سازی و دین‌افزایش می‌یابد، گرایش سیاسی آنان به دموکراسی کمتر می‌شود و هرچه دموکراتیک‌تر می‌شوند، تمایل آن‌ها به اسلامی سازی دانشگاه کاهش می‌یابد.

- مدیریت رصد و سنجش افکار (۱۳۹۰) با انتخاب حجم نمونه ۱۳۵۴ نفر در ۱۹ استان کشور «نگرش‌های فرهنگی و سیاسی دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن» را بررسی

نموده است. اطلاعات آن‌ها بیانگر آن است که ۶۸ درصد از دانشجویان به موضوعات اقتصادی، ۶۴ درصد به امور سیاسی، ۴۵ درصد به امور اجتماعی، ۳۷ درصد به امور فرهنگی در حد زیاد گرایش دارند.

- شالچی (۱۳۹۱) در پژوهش «بررسی گرایش‌های فرهنگی دانشجویان» با نمونه‌ای ۲۵۰۰ نفره به مطالعه گرایش‌های فرهنگی دانشجویان در زمینه هویت ملی، نگرانی‌ها و دغدغه‌های شخصی، اهداف و خواسته‌ها، اولویت‌های ارزشی، نگرش به تحولات فرهنگی کشور، مسائل و مشکلات دانشگاه، عوامل تعیین‌کننده در موفقیت زندگی و هم‌چنین چگونگی گذران اوقات فراغت، ترجیحات در زمینه اوقات فراغت و موانع و محدودیت‌های آن پرداخت.

آنچه در این قسمت مورد اشاره قرار گرفت بخشی از پژوهش‌های صورت گرفته طی قریب به بیست سال گذشته در رابطه با نگرش‌های دانشجویان و به صورت کلی دانشگاهیان در خصوص مسائل نظام آموزش عالی کشور و دیدگاه‌های آنان در رابطه با مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور می‌باشد. این پژوهش‌ها عموماً از سوی نهادها و مراکز دولتی و یا به واسطه علایق شخصی پژوهشگران انجام گرفته است. یکی از نکات برجسته در بررسی این پژوهش‌ها، تکرار بخشی از نظرات و دیدگاه‌های جامعه دانشگاهی در طی بیست سال گذشته است که این نظرات و دیدگاه‌ها به عنوان دغدغه‌های جامعه دانشگاهی بایستی مورد توجه قرار گیرد. علی‌القاعده یک ساختار یا نهاد سالم و پویا، با بهره‌گیری از نتایج پژوهش‌ها در جهت بهبود کارکرد و ارتقا خود سعی می‌نماید، اما متأسفانه در رابطه با نظام آموزش عالی کشور، به نظر می‌رسد که اراده‌ای برای بهره‌گیری از نتایج این پژوهش‌ها و اصلاح رویکردها وجود ندارد و صرفاً شاهد تغییر افراد در سمت‌ها و پست‌های تصمیم‌گیر بوده‌ایم و تغییری اساسی در ساختار و نحوه مدیریت نظام آموزش عالی کشور ایجاد نشده است. پژوهش حاضر در مقایسه با طرح‌های فوق‌الذکر که عموماً به صورت کلان و کشوری انجام گرفته‌اند، به صورت موردی، به بررسی نحوه گذران اوقات فراغت دانشجویان دانشگاه تهران و ارزیابی آنان از عملکرد مسئولان فرهنگی دانشگاه و برنامه‌های فرهنگی ارائه شده از سوی آنان پرداخته است.

۳. روش پژوهش

«هدف از انتخاب روش تحقیق آن است که محقق مشخص نماید چه شیوه یا روشی را اتخاذ کند تا او را هر چه سریع‌تر و دقیق‌تر در دستیابی به پاسخ کمک نماید» (سرمد و همکاران، ۱۳۸۹). در انجام این پژوهش از روش پیمایش استفاده شده که روشی برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه از طریق گردآوری داده است. برخی این روش را معادل گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه می‌دانند اما در واقع، پیمایش فراتر از صرفاً گردآوری داده‌ها است و یکی از انواع روش تحقیق محسوب می‌شود. اگرچه پرسشنامه در روش پیمایش کاربرد گسترده‌ای دارد، اما برای جمع‌آوری اطلاعات می‌توان از فنون دیگر نیز استفاده کرد. پیمایش، مجموعه‌ای از روش‌های منظم و استاندارد است که برای جمع‌آوری اطلاعات درباره افراد، خانواده‌ها و یا مجموعه‌های بزرگ‌تر مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین روشی برای به دست آوردن اطلاعاتی درباره دیدگاه‌ها، باورها، نظرات، رفتارها یا مشخصات گروهی از اعضای یک جامعه آماری از راه انجام تحقیق است. پژوهش‌های پیمایشی می‌توانند در سه سطح انجام‌پذیرند که شامل توصیف، تبیین و کشف هستند.

پژوهش‌های افکارسنجی، نیازسنجی و نظرسنجی از جمله پیمایش‌هایی محسوب می‌شوند که در بخش توصیفی مطرح می‌شوند. در حوزه توصیف، این روش به منظور توصیف یک جامعه تحقیقی در زمینه یک پدیده معین انجام می‌شود. به همین دلیل در پیمایش‌های توصیفی، پژوهشگر در مورد علت وجودی پدیده یا چرایی مسئله بحث نمی‌کند، بلکه تنها در رابطه با چگونگی آن مسئله به پژوهش و کاوش می‌پردازد و آن را صرفاً توصیف می‌کند. در این مقاله با استفاده از روش پیمایش توصیفی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و توزیع پرسشنامه، نیازها و اولویت‌های فرهنگی دانشجویان دانشگاه تهران مورد شناسایی قرار می‌گیرد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه دانشجویان دانشگاه تهران در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ می‌باشد. در این مقاله با توجه به جامعه آماری، ۳۸۲ نفر از دانشجویان دانشکده‌های مختلف دانشگاه تهران بر اساس فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری سیستماتیک مورد مطالعه قرار گرفتند.

۴. تحلیل تجربی

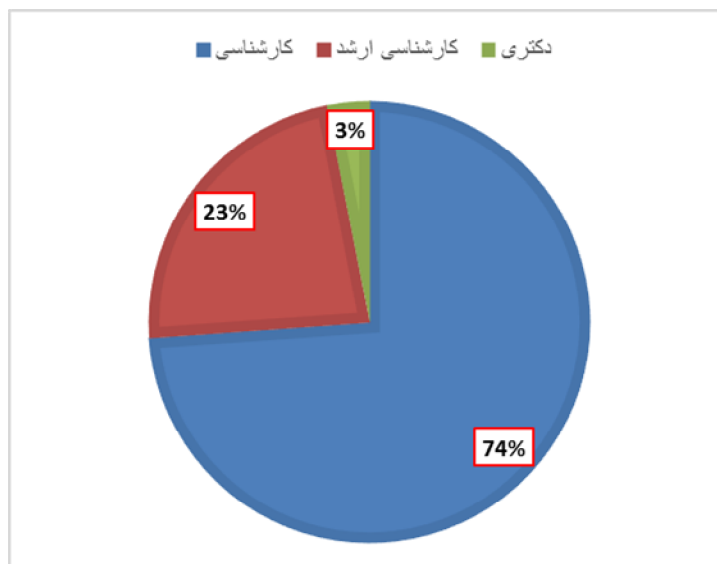
جدول شماره ۱: جنس و سن پاسخگویان

شاخص‌ها	ویژگی‌ها	تعداد	درصد معتبر
جنسیت	زن	۲۵۳	۶۶/۲
	مرد	۱۲۹	۳۳/۸
	جمع کل	۳۸۲	۱۰۰
سن	زیر ۲۰ سال	۱۳۹	۴۳/۶
	۲۰-۲۵	۱۴۳	۴۴/۸
	۲۵-۳۰	۲۷	۸/۵
	۳۰ سال و بیشتر	۱۰	۳/۱
	بدون پاسخ	۶۳	-

بر اساس اطلاعات جدول شماره ۱، حدود ۶۶ درصد از پاسخگویان در نمونه تحقیق زن و ۳۴ درصد مرد هستند. این نسبت به طور تقریبی با نسبت جنسی موجود در دانشگاه-های کشور هماهنگ است. حداقل سن در نمونه تحقیق ۱۷ سال و حداکثر ۵۰ سال است. ۴۴ درصد از پاسخگویان در فاصله سنی زیر ۲۰ سال قرار دارند. میانگین سن پاسخگویان ۲۲ سال و انحراف معیار آن ۴ سال و نیم است. مشارکت کنندگان در تحقیق از نظر وضعیت تأهل، در شرایط مشابه و یکسانی قرار ندارند. بیشترین فراوانی (بیش از ۵۰ درصد) مربوط به افراد متأهل است و نسبت افرادی که مجرد زندگی می‌کنند ۴۶ درصد است. بقیه (نزدیک ۲ درصد) به صورت‌های مختلفی در نوعی ارتباط رسمی یا غیر رسمی هستند.

جدول شماره ۲: وضعیت تحصیلات پاسخگویان

شاخص	تعداد	درصد معتبر
کارشناسی	۲۸۲	۷۳/۸
کارشناسی ارشد	۸۸	۲۳/۰
دکتری	۱۲	۳/۱
جمع	۳۸۲	۱۰۰

نمودار شماره ۱: توزیع نمونه مورد مطالعه بر اساس وضعیت تحصیلی

جدول شماره ۲ وضعیت تحصیلات پاسخگویان را منعکس می‌سازد. در مجموع نسبت افراد برخوردار از تحصیلات کارشناسی ۷۴ درصد و افراد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری به ترتیب ۲۳ و ۳ درصد است. این واقعیت حاکی از آن است که ورود به دانشگاه و تحصیلات کارشناسی، به هر نحوی، به دلیل این که برای افراد سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود، در حال افزایش است. این یافته نیز بر افزایش تفاوت میزان تحصیلات کارشناسی با مقاطع بالاتر (ارشد و دکتری) اشاره دارد.

در بین پاسخگویان، غیربومی بودن بیشترین فراوانی را دارد و نسبت دانشجویان متعلق استان تهران حدود ۴۱ درصد و دانشجویان سایر شهرستان‌ها و غیربومی در دانشگاه تهران ۵۹ درصد می‌باشد.

جدول شماره ۳: رشته تحصیلی و وضعیت تحصیلی پاسخگویان

شاخص	تعداد	درصد معتبر
علوم انسانی	۲۰۲	۵۳/۴
فنی و مهندسی	۱۰۸	۲۸/۶
هنر	۲۷	۷/۱
علوم پایه	۴۵	۱۰/۸

۱۰۰	۳۸۲	جمع
درصد معتبر	تعداد	نوع پذیرش
۱۰/۸	۴۱	نوبت دوم (شبهانه)
۸۹/۲	۳۴۱	روزانه
۱۰۰	۳۸۲	جمع

اطلاعات جدول شماره ۳ رشته تحصیلی افراد نمونه تحقیق را نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، بیش از نیمی از دانشجویان در رشته‌های علوم انسانی مشغول به تحصیل هستند؛ بعد از آن به ترتیب، رشته‌های فنی و مهندسی، علوم پایه و هنر بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین حدود ۹۰ درصد دانشجویان به صورت روزانه مشغول به تحصیل هستند که این نشانگر تمایل دانشجویان برای تحصیل بدون هزینه‌های جانبی است. اطلاعات موجود نشان می‌دهد که بیش از ۷۱ درصد دانشجویان شاغل نیستند و خانواده اولین و مهم‌ترین حمایت‌کننده اقتصادی دانشجویان است. فقط حدود ۲۲ درصد از دانشجویان در ضمن تحصیل، کسب درآمد دارند و به توان اقتصادی خود اتکاء دارند و مابقی آن‌ها به شیوه‌های مختلف مورد حمایت قرار می‌گیرند.

در رابطه با میزان مطالعه افراد در روزهای عادی و تعطیل هفته، در مجموع بیش از ۶۱ درصد دانشجویان اعلام کردند که بین یک تا سه ساعت در طول شبانه روز مطالعه درسی و غیر درسی دارند. همچنین حدود ۲۹ درصد بین ۳ تا ۵ ساعت در طول شبانه روز زمان را صرف مطالعه خودشان می‌کنند.

جدول شماره ۴: وضعیت اوقات فراغت پاسخگویان

شاخص	تعداد	درصد معتبر
۲ تا ۴ ساعت	۶۰	۱۵/۸
۴ تا ۸ ساعت	۲۳۵	۳۲/۶
۸ تا ۱۲ ساعت	۹۰	۲۳/۷
بیشتر از ۱۲ ساعت	۱۰۶	۲۷/۹
بدون جواب	۲	-
جمع	۲۸۲	۱۰۰

شیوه و میزان تأمین اوقات فراغت هر انسان بخش مهمی از سبک زندگی او را تشکیل می‌دهد. بسیاری از رفتارهای رسمی فرد در جامعه تحت تأثیر آن چیزی است که در قلمرو غیررسمی زندگی او به‌ویژه در قلمرو اوقات فراغت رخ می‌دهد. در جدول شماره ۴ میزان وقت آزاد افراد در روزهای عادی و تعطیل هفته گزارش شده است. در مجموع، بیش از ۵۰ درصد دانشجویان در طول هفته بیش از ۸ ساعت وقت آزاد دارند. این میزان بالای وقت آزاد اگر به شکل هدفمند و اصولی به کار گرفته نشود، می‌تواند موجب هدر رفتن انرژی افراد و احساس سردرگمی شود.

جدول شماره ۵: اولویت اول، دوم و سوم اوقات فراغت دانشجویان

شاخص	اولویت اول		اولویت دوم		اولویت سوم	
	تعداد	درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر
مطالعه غیر درسی	۳۸	۱۱/۹	۳۴	۱۲/۰	۴۴	۱۶/۲
تماشای تلویزیون	۲۶	۸/۲	۲۴	۸/۵	۳۵	۱۲/۹
فعالیت‌های ورزشی	۲۷	۸/۵	۱۹	۶/۷	۲۶	۹/۶
گپ زدن و صحبت با دوستان	۸۵	۲۶/۶	۸۲	۲۹/۰	۵۳	۱۹/۵
رفتن به پارک و پیاده‌روی	۱۰	۳/۱	۳۷	۱۳/۱	۳۷	۱۳/۶
فضای مجازی	۱۰۲	۳۲/۰	۶۱	۲۱/۶	۴۴	۱۶/۲
همکاری و فعالیت در تشکل‌های دانشگاه	۱۲	۳/۸	۱۰	۳/۵	۱۷	۶/۳
فعالیت‌های ادبی و هنری	۱۱	۳/۴	۱۱	۳/۹	۱۲	۴/۴
سایر	۸	۲/۵	۵	۱/۸	۴	۱/۵
بدون جواب	۶۳	-	۹۹	-	۱۱۰	-

اطلاعات جدول شماره ۵ سه اولویت اول دانشجویان در زمان اوقات فراغت را نشان می‌دهد. در اولویت اول دانشجویان سه فعالیت اول در زمان اوقات فراغت به ترتیب، فضای مجازی (۳۲ درصد)، گپ زن و صحبت با دوستان (۲۶/۶ درصد) و مطالعه غیردرسی (۱۱/۹ درصد) است. در اولویت دوم و سوم دانشجویان نیز سه فعالیت اول شامل فضای مجازی، گپ زن و صحبت با دوستان و مطالعه غیردرسی می‌باشد. در زمان اوقات فراغت، این سه نوع فعالیت بیشترین درصد (حدود ۷۰ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند. در مقابل، همکاری و فعالیت در تشکل‌های دانشگاه و فعالیت‌های

ادبی و هنری در بین سه اولویت اول دانشجویان کمترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول شماره ۶: اولویت چهارم، پنجم و ششم اوقات فراغت دانشجویان

اولویت ششم		اولویت پنجم		اولویت چهارم		شاخص
درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر	تعداد	
۱۰/۲	۱۷	۲۲/۸	۴۵	۲۰/۷	۴۹	مطالعه غیر درسی
۱۱/۴	۱۹	۱۷/۳	۳۴	۱۳/۱	۳۱	تماشای تلویزیون
۱۹/۸	۳۳	۱۳/۲	۲۶	۱۳/۵	۳۲	فعالیت‌های ورزشی
۴/۲	۷	۵/۶	۱۱	۱۰/۱	۲۴	گپ زدن و صحبت با دوستان
۱۸/۶	۳۱	۱۶/۸	۳۳	۱۹/۴	۴۶	رفتن به پارک و پیاده‌روی
۹/۰	۱۵	۸/۱	۱۶	۸/۹	۲۱	فضای مجازی
۱۱/۴	۱۹	۶/۶	۱۳	۵/۵	۱۳	همکاری و فعالیت در تشکل‌های دانشگاه
۱۵/۰	۲۵	۸/۶	۱۷	۸/۰	۱۹	فعالیت‌های ادبی و هنری
۰/۶	۱	۱/۰	۲	۰/۸	۲	سایر
-	۲۱۵	-	۱۸۵	-	۱۴۵	بدون جواب

بر اساس جدول شماره ۶، در اولویت چهارم دانشجویان سه فعالیت اول در زمان اوقات فراغت به ترتیب مطالعه غیر درسی، رفتن به پارک و پیاده‌روی و فعالیت‌های ورزشی می‌باشد. همچنین در اولویت‌بندی پنجم و ششم فعالیت‌های ورزشی، تماشای تلویزیون و انجام فعالیت‌های ادبی و هنری دارای درصد بالایی نسبت به سایر فعالیت‌ها می‌باشند. این مسئله نشانگر این امر است که دانشجویان فعالیت‌های بدنی کمتری دارند و بیشترین زمان دانشجویان صرف مطالعه و فعالیت‌های مرتبط با آن می‌شود.

علاقه‌مندی در زمینه همکاری و فعالیت در تشکل‌های دانشجویی و تماشای تلویزیون در اولویت‌های هفتم و هشتم دانشجویان قرار دارد و این بیانگر عدم تمایل زیاد و بی‌رغبتی دانشجویان در فعالیت‌های فوق‌برنامه‌ای دانشگاه است. جدول شماره ۷: رضایت از نحوه گذران اوقات فراغت دانشجویان

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار کم	۴۹	۱۲/۹
کم	۹۱	۲۳/۹

۳۷/۹	۱۴۴	تا حدودی
۱۸/۴	۷۰	زیاد
۶/۸	۲۶	بسیار زیاد
۱۰۰	۳۸۲	جمع

در جدول شماره ۷ مقایسه درصدها حاکی از آن است که از بین فعالیت‌های فراغتی مختلفی که دانشجویان انجام می‌دهند، حدود ۳۴ درصد از آن‌ها رضایت کمتری از نحوه گذران اوقات فراغت خود دارند. در مقابل، ۳۵ درصد از افراد از نحوه گذران اوقات فراغت خود رضایت بالایی دارند. میزان‌ها نشانگر این است که دانشجویان برنامه‌ریزی مشخصی برای اوقات فراغت خود ندارند و به نظر می‌رسد دانشگاه نیز برنامه‌ریزی مدونی برای جلب دانشجویان و انجام فعالیت‌های فراغتی برای این قشر تحصیل کرده ندارد.

جدول شماره ۸: وضعیت نوع استفاده از اوقات فراغت دانشجویان

درصد معتبر	تعداد	شاخص
۲۳/۹	۹۲	بسیار بد
۴۱/۲	۱۵۷	بد
۲۸/۳	۱۰۸	تا حدودی
۵/۰	۱۹	خوب
۱/۶	۶	بسیار خوب
۱۰۰	۳۸۲	جمع

همان‌طور که جدول شماره ۸ نشان می‌دهد، بیش از ۶۰ درصد دانشجویان اظهار کردند که همواره استفاده درستی از اوقات فراغت خود ندارند و فقط ۶ درصد دانشجویان نوع استفاده از اوقات فراغت خود را خوب اعلام کردند. این واقعیت ممکن است به این دلیل باشد که دانشجویان از فرصت‌های متنوع‌تری برای تفریح و اوقات فراغت برخوردار نیستند؛ به همین دلیل، میزان توجه آن‌ها به مطالعه به عنوان راهی برای سرگرم شدن است.

حضور نهادها و تشکل‌های دانشگاهی می‌تواند یکی از راهکارهای بهبود برنامه‌های اوقات فراغت دانشجویان باشد. بر این اساس، از افراد نمونه مورد مطالعه پرسیده شد: به نظر شما همکاری و یا حضور در برنامه‌های کدام نهاد یا تشکل برای پر کردن اوقات

فراغت دانشجویان مناسب‌تر است؟ ۳۳ درصد دانشجویان معاونت فرهنگی دانشگاه را به عنوان اولین نهاد برای انجام فعالیت‌های مناسب در زمینه بهبود اوقات فراغت انتخاب کردند. نکته جالب این که ۳۱ درصد دانشجویان هیچ‌کدام از نهادهای مذکور را به عنوان متولی و یک نهاد راهگشا برای ورود در زمینه بهبود اوقات فراغت دانشجویان مناسب نمی‌دانستند. همچنین بعد از آن، شورای صنفی با ۹ درصد و جهاد دانشگاهی با ۸/۶ درصد بیشترین نسبت را به خود اختصاص دادند.

جدول شماره ۹: وضعیت علاقه‌مندی دانشجویان در برنامه‌های مختلف

شاخص	اولویت اول		اولویت دوم		اولویت سوم	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مذهبی-دینی	۲۷	۸/۲	۱۷	۶/۱	۱۷	۶/۳
ملی-سنتی	۱۴	۴/۴	۲۴	۸/۶	۴۴	۱۶/۴
سیاسی و اجتماعی	۳۵	۱۱/۰	۲۷	۹/۷	۳۴	۱۲/۶
ورزشی-تفریحی	۹۷	۳۰/۴	۵۹	۲۱/۱	۴۲	۱۵/۶
آموزش غیررسمی	۴۲	۱۳/۲	۵۳	۱۹/۰	۴۴	۱۶/۴
اردو و بازدید علمی	۶۱	۱۹/۱	۶۴	۲۲/۹	۵۲	۱۹/۳
کارآفرینی	۳۸	۱۱/۹	۳۵	۱۲/۵	۳۴	۱۲/۶
سایر	۵	۱/۹	۱۰۳	-	۲	۰/۷
بدون جواب	۶۳	-	۱۷	۶/۱	۱۱۳	-
جمع	۳۸۲	۱۰۰	۳۸۲	۱۰۰	۳۸۲	۱۰۰

جدول شماره ۹ میزان علاقه‌مندی دانشجویان به برنامه‌های مختلف را نشان می‌دهد. بر این اساس، در اولویت اول و دوم دانشجویان برنامه‌های ورزشی-تفریحی، اردو و بازدید علمی و آموزش غیررسمی بیشترین درصد را به خود اختصاص دادند. به‌عنوان مثال، این برنامه‌ها در اولویت‌بندی اول دانشجویان به ترتیب ۳۰/۴، ۱۹/۱ و ۱۳/۲ درصد را به خود اختصاص دادند. این نشان می‌دهد که دانشجویان به فعالیت‌های ورزشی و تفریحی علاقه‌مند هستند، ولی شرایط به آن‌ها اجازه انجام فعالیت‌های این‌چنینی را نمی‌دهد.

در اولویت‌بندی چهارم دانشجویان، برنامه‌های ملی-سنتی، سیاسی و اجتماعی و آموزش غیررسمی بیشترین درصد را به خود اختصاص دادند. یکی از نکات جالب توجه

این است که علاقه‌مندی دانشجویان به فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی، جزو اولویت‌های اول دانشجویان نیست. این بیانگر این است که دانشجویان با وجود مطالعه کتب درسی و غیردرسی و آگاهی از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در جامعه، رغبتی به انجام فعالیت در این زمینه ندارند. به نظر می‌رسد دانشجویان به عنوان قشر تحصیل کرده و آگاه جامعه از شرایط حال حاضر جامعه دل‌زده هستند.

جدول شماره ۱۰: علاقه به حضور چهره‌های مشهور

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار زیاد	۱۰۲	۲۸/۱
زیاد	۱۱۸	۳۱/۷
متوسط	۷۶	۲۰/۹
کم	۲۹	۸/۰
بسیار کم	۴۱	۱۱/۳
بدون جواب	۱۹	-
جمع	۳۸۲	۱۰۰

به‌طور معمول، تشکل‌های سیاسی و اجتماعی دانشگاه تهران معمولاً در زمان‌های مختلف میزبان برجسته‌ترین چهره‌های علمی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشور هستند و این نکته باعث می‌شود بسیاری از دانشجویان حتی از دیگر دانشگاه‌ها، برای مشارکت در برنامه‌های سیاسی تشکل‌های اسلامی دانشگاه تهران تمایل نشان دهند. بر این اساس، از دانشجویان پرسیده شد که آیا به حضور چهره‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در دانشگاه علاقه‌مند هستید؟ حدود ۶۰ درصد از دانشجویان با حضور چهره‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در دانشگاه موافق هستند و فقط ۱۹ درصد از افراد موافقت خیلی کمی با این مسئله داشتند.

جدول شماره ۱۱: مشارکت در فعالیت‌ها و برنامه‌های فرهنگی

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار زیاد	۴۶	۱۲/۸
زیاد	۹۱	۲۵/۳
متوسط	۹۶	۲۶/۷

۱۵/۸	۵۷	کم
۱۹/۴	۷۰	بسیار کم
-	۲۲	بدون جواب
۱۰۰	۳۸۲	جمع

شکل گیری و چگونگی مشارکت دانشجویان در نهادها و تشکل های دانشجویی تحت تأثیر عوامل و متغیرهای گوناگون فردی و اجتماعی است. بر اساس جدول شماره ۱۱ میزان مشارکت دانشجویان در برنامه های فرهنگی دانشگاه و سایر نهادها و تشکل های فرهنگی مورد بررسی قرار گرفت. همان طور که جدول نشان می دهد، حدود ۳۸ درصد از دانشجویان در برنامه های فرهنگی و تشکل های دانشجویی به صورت های مختلف مشارکت داشتند؛ در مقابل، ۳۵ درصد از دانشجویان مشارکتی نداشتند.

جدول شماره ۱۲: میزان استقبال دانشجویان از برنامه های فرهنگی دانشگاه

درصد معتبر	تعداد	شاخص
۱۰/۲	۳۷	بسیار زیاد
۱۳/۸	۵۰	زیاد
۲۴/۶	۸۹	متوسط
۱۶/۹	۶۱	کم
۳۴/۵	۱۲۵	بسیار کم
-	۲۰	بدون جواب
۱۰۰	۳۸۲	جمع

بر اساس جدول شماره ۱۲، ۲۴ درصد از دانشجویان استقبال بالایی از برنامه های فرهنگی دانشگاه و سایر تشکل های دانشگاهی دارند. با توجه به افزایش آگاهی و جهان بینی دانشجویان بیش از ۸۰ درصد آن ها با اختیار و علاقه شخصی خود در برنامه های فرهنگی خاص شرکت می کنند. بعد از آن، ضرورت رشته تحصیلی بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول شماره ۱۳: وضعیت علاقه‌مندی دانشجویان به برنامه‌های مختلف به غیر از برنامه‌های درسی

اولویت سوم		اولویت دوم		اولویت اول		شاخص
درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر	تعداد	درصد معتبر	تعداد	
۲۰/۵	۵۳	۱۷/۳	۴۸	۲۴/۷	۸۰	فعالیت‌های ادبی و هنری
۱۴/۰	۳۶	۲۷/۳	۷۶	۳۹/۵	۱۲۸	یادگیری زبان و کامپیوتر
۱۰/۵	۲۷	۹/۰	۲۵	۵/۲	۱۷	فعالیت‌های سیاسی
۱۰/۵	۲۷	۸/۳	۲۳	۱/۹	۶	فعالیت در نشریات دانشجویی
۲۰/۵	۵۳	۱۶/۲	۴۵	۱۱/۷	۳۸	تقویت بنیه علمی
۴/۳۰	۱۱	۴/۰	۱۱	۳/۱	۱۰	فعالیت‌های دینی
۲/۷	۷	۳/۶	۱۰	۱/۲	۴	پیگیری امور صنفی دانشجویان
۱۶/۳	۴۲	۱۴/۴	۴۰	۱۰/۵	۳۴	فعالیت‌های ورزشی
۰/۸	۲		-	۲/۲	۷	سایر
-	۱۲۴	-	۱۰۴	-	۵۸	بدون جواب
۱۰۰	۳۸۲	۱۰۰	۳۸۲	۱۰۰	۳۸۲	جمع

با تعیین خط‌مشی فرهنگی در زمان‌های غیر از مطالعه درسی می‌توان با کمترین امکانات بهره‌فراوانی را از فعالیت‌های فرهنگی برد. با برنامه‌ریزی درست، افراد و مراکزی که در زمینه‌های فرهنگی فعالیت می‌کنند مورد حمایت قرار می‌گیرند. لازمه چنین خط‌مشی، آگاهی از گرایش‌ها، انتظارات و میزان استقبال بینندگان و شنوندگان است. بر اساس این تقاضا و گرایش در حوزه دانشگاهی افراد می‌توانند آثار خود را به نمایش بگذارند و در مقابل، زمینه علمی و تحقق اهداف غیردرسی دانشجویان فراهم می‌شود. همان‌طور که جدول شماره ۱۳ نشان می‌دهد، یادگیری زبان خارجی و کامپیوتر در کنار فعالیت‌های ادبی و هنری در زمره اولین اولویت‌های مورد علاقه دانشجویان به غیر از برنامه‌های درسی است؛ به طوری که در اولویت اول دانشجویان این مؤلفه‌ها به ترتیب با ۳۹/۵ و ۲۴/۷ درصد بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

بی‌شک برای اجرای برنامه‌های فرهنگی موفق در دانشگاه و تأثیرگذاری آن بر دانشجویان، تخصص و توانمندی مدیران، برنامه‌ریزان و مجریان برنامه‌ها از اهمیت بسیار بالایی برخوردار می‌باشد. در این راستا از دانشجویان پرسیده شد: نظر شما درباره توانایی مدیریتی مدیران فرهنگی دانشگاه (امور فرهنگی دانشگاه، جهاد دانشگاهی و نهاد

نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه) چگونه است؟ همان طور که جدول شماره ۱۴ نشان می‌دهد ۵۶ درصد از دانشجویان توانایی مدیریتی مدیران فرهنگی دانشگاه را پایین و حدود ۲۴ درصد نیز توان مدیران را خوب ارزیابی کردند.

جدول شماره ۱۴: وضعیت توانایی مدیریتی مدیران فرهنگی دانشگاه

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار زیاد	۲۴	۶/۹
زیاد	۶۸	۱۷/۳
متوسط	۱۴۴	۱۹/۶
کم	۶۰	۴۱/۵
خیلی کم	۵۱	۱۴/۷
بدون جواب	۳۵	-
جمع	۳۸۲	۱۰۰

از دانشجویان درباره توانایی مدیریتی مسئولان فرهنگی تشکل‌های دانشگاه (بسیج دانشجویی، انجمن اسلامی، جامعه اسلامی) پرسیده شد. حدود ۶۵ درصد از دانشجویان معتقد بودند که توانایی مدیریتی مسئولان فرهنگی تشکل‌های دانشگاه بسیار پایین است و حدود ۲۰ درصد توانایی مدیریتی مسئولان این حوزه را بالا اعلام کردند.

جدول شماره ۱۵: وضعیت نظر دانشجویان در طراحی برنامه‌های تشکل‌ها

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار خوب	۲۰	۵/۸
خوب	۵۳	۱۵/۳
متوسط	۸۶	۲۴/۸
بد	۸۸	۲۵/۴
بسیار بد	۱۰۰	۲۸/۵
بدون جواب	۳۵	-
جمع	۳۸۲	۱۰۰

بر اساس جدول شماره ۱۵، بیش از ۵۳ درصد از دانشجویان اعلام کردند که برنامه‌های ارائه شده از سوی دانشگاه، نهادها و تشکل‌های فرهنگی موجود در آن به خوبی بر

اساس نظرات دانشجویان طراحی و ارائه نمی‌شوند؛ در مقابل، حدود ۲۰ درصد از دانشجویان نسبت به چینش برنامه‌های تشکلیها بر اساس نظرات دانشجویان، نظر مثبت داشتند. می‌توان گفت هنگامی که هدف در آغاز راه، شفاف و به‌درستی تعریف نشده باشد، سازمان دچار سردرگمی می‌شود. در تشکلیهای دانشجویی برنامه‌های اجرایی به صورت مدون و از پیش تعیین شده نیست و بر اساس ایده‌ها و نظرات دانشجویان طراحی نمی‌شود. در برخی از موارد، اهداف تعریف شده‌ای وجود دارد، ولی اهداف از برنامه‌ها به سطح اقدامات سلبی کاهش یافته است؛ به عبارتی، تشکلیهای دانشجویی که بر اساس اهداف سلبی عمل می‌کنند، تنها نقش بازدارنده در مقابل محرک‌های ضد فرهنگی ایفا می‌کنند.

تشکلیهای دانشجویی از جهاتی، مانند سازمان‌های دیگر می‌باشند و از این نظر، ابزارهای مدیریتی؛ قابل استفاده در آنهاست. بر این اساس، از دانشجویان پرسیده شد: چه میزان احتمال دارد که مسئولان نهادها و تشکلیهای دانشگاه بر اساس نظرات شما، در برنامه‌هایشان تغییری ایجاد کنند؟ حدود ۴۸ درصد از پاسخگویان نسبت به استفاده از نظراتشان در تشکلیها نگاه بدبینانه و فقط ۲۰ درصد نگاه خوش‌بینانه داشتند.

جدول شماره ۱۶: نظر دانشجویان در مورد استفاده مسئولان تشکلیها از دیدگاه‌هایشان

شاخص	تعداد	درصد معتبر
بسیار زیاد	۱۵	۴/۴
زیاد	۵۴	۱۵/۷
متوسط	۱۰۸	۳۱/۴
کم	۷۹	۲۳/۰
بسیار کم	۸۸	۲۵/۶
بدون جواب	۳۸	-
جمع	۳۸۲	۱۰۰

زمان‌بندی از جمله مسائل مهم و دغدغه‌های تمام سازمان‌ها، نهادها و تشکلیها می‌باشد. بر این اساس، از افراد نمونه مورد مطالعه سوال شد: جدول زمان‌بندی برنامه‌های ارائه شده از سوی دانشگاه (امور فرهنگی دانشگاه، جهاد دانشگاهی و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه) چگونه بوده است؟ همچنین: جدول زمان‌بندی برنامه‌های ارائه شده از سوی تشکلیهای دانشگاه (بسیج دانشجویی، انجمن اسلامی، جامعه اسلامی)

چگونه بوده است؟ حدود ۲۴ درصد از افراد اعلام کردند که برنامه‌های امور فرهنگی دانشگاه، جهاد دانشگاهی و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه و بسیج دانشجویی، انجمن اسلامی و جامعه اسلامی جدول زمان‌بندی خوبی دارد در مقابل بیش از ۳۵ درصد پاسخگویان زمان‌بندی این نهادها و تشکلهای نامناسب و بدون برنامه‌ریزی اعلام کردند. بر این اساس بیش از ۳۵ درصد پاسخگویان برنامه‌های فرهنگی انجام شده توسط دانشگاه و تشکلهای مربوطه را بدون تنوع زمانی اعلام کردند. در مقابل حدود ۲۵ درصد زمان‌بندی برنامه‌ها را خوب ابراز نمودند.

بیش از ۳۵ درصد دانشجویان برنامه‌های فرهنگی ارائه شده توسط دانشگاه را متناسب با نیازهای دانشجویان نمی‌دانند و فقط کمتر از ۲۰ درصد برنامه‌ریزی و اجرای این برنامه‌ها را متناسب با نیازهای دانشجویان و جامعه دانشگاهی می‌دانند.

دانشگاه زمانی به فعالیت صحیح مشغول است که آموزش، پژوهش و فعالیت‌های اجتماعی - فرهنگی به شکل متوازن انجام گیرند و هیچ‌یک مانع فعالیت دیگری نشوند. بخش محسوسی از فعالیت‌های فوق‌برنامه در دانشگاه در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و دینی، توسط تشکلهای دانشجویی اجرا می‌شود؛ بنابراین، ضروری است تا از طریق به کارگیری شیوه صحیح مدیریت در تشکلهای دانشجویی، بیشترین اثربخشی را در حیطه‌های مذکور به دست آورد. از دیدگاه دانشجویان مهم‌ترین ایراد برنامه‌های ارائه شده از سوی دانشگاه، نهادها و تشکلهای فرهنگی موجود این است که برنامه‌های فرهنگی متناسب با نیازهای دانشجویان برنامه‌ریزی نمی‌شوند و همه طیف‌های دانشجویان را پوشش نمی‌دهد. بعد از آن، همخوانی نداشتن با اوقات فراغت دانشجویان و تکراری بودن برنامه‌ها بیشترین درصدها را به خود اختصاص داده‌اند.

۵. نتیجه‌گیری

اطلاعاتی که در مجموعه حاضر گرد آمده حاصل کسب نظر از نمونه‌ای ۳۸۲ نفره از دانشجویان دانشگاه تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۳۹۸ می‌باشد. ۶۶ درصد از پاسخگویان در نمونه تحقیق زن و ۳۴ درصد مرد بودند. حداقل سن در نمونه تحقیق ۱۷ سال و حداکثر ۵۰ سال بود و ۴۴ درصد از پاسخگویان در فاصله سنی زیر ۲۰ سال قرار داشتند. میانگین سن پاسخگویان ۲۲ سال و انحراف معیار آن ۴ سال و نیم بود. نسبت افراد

برخوردار از تحصیلات کارشناسی ۷۴ درصد و افراد دارای تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری به ترتیب ۲۳ و ۳ درصد بود. در بین پاسخگویان غیربومی بودن بیشترین فراوانی را داشت و نسبت دانشجویان متعلق استان تهران حدود ۴۱ درصد بود که این نشانگر میزان پذیرش تعداد زیاد دانشجویان از شهرستان‌ها و مناطق غیربومی در دانشگاه تهران می‌باشد.

بیش از نیمی از دانشجویان در رشته‌های علوم انسانی مشغول به تحصیل بودند، بعد از آن به ترتیب رشته‌های فنی و مهندسی، علوم پایه و هنر بیشترین درصد را به خود اختصاص دادند. همچنین، حدود ۹۰ درصد دانشجویان به صورت روزانه در دانشگاه تهران و دانشکده‌های این دانشگاه مشغول به تحصیل بودند. خانواده اولین و مهم‌ترین حمایت‌کننده اقتصادی دانشجویان است. فقط حدود ۲۲ درصد از دانشجویان در ضمن تحصیل به کسب درآمد می‌پردازند و به توان اقتصادی خود اتکاء دارند و مابقی آن‌ها به شیوه‌های مختلف مورد حمایت قرار می‌گیرند.

شیوه و میزان تأمین اوقات فراغت هر انسان بخش مهمی از سبک زندگی او را تشکیل می‌دهد. بسیاری از رفتارهای رسمی فرد در جامعه تحت تأثیر آن چیزی است که در قلمرو غیررسمی زندگی او و به‌ویژه در قلمرو اوقات فراغتش رخ می‌دهد. بیش از ۵۰ درصد دانشجویان در طول هفته بیش از ۸ ساعت وقت آزاد دارند. سه فعالیت اول در زمان اوقات فراغت برای دانشجویان به ترتیب فضای مجازی (۳۲ درصد)، گپ زن و صحبت با دوستان (۲۶/۶ درصد) و مطالعه غیردرسی (۱۱/۹ درصد) است. همکاری و فعالیت در تشکلهای دانشگاه و فعالیت‌های ادبی و هنری در بین سه اولویت اول دانشجویان کمترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. حدود ۳۴ درصد از آن‌ها رضایت کمتری از نحوه اوقات فراغت خود دارند. بیش از ۶۰ درصد دانشجویان اظهار کردند که همواره دانشجویان استفاده درستی از اوقات فراغت خود ندارند و فقط ۶ درصد دانشجویان نوع استفاده از اوقات فراغت خود را خوب اعلام کردند. حدود ۴۴ درصد دانشجویان با توجه به نوع سؤالاتی که در پرسشنامه بود، نداشتن برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت توسط دانشجویان را علت عدم استفاده مناسب از اوقات فراغت دانستند که شاید این نداشتن برنامه‌ریزی، به دلیل عدم تنوع برنامه‌های فرهنگی در دانشگاه و کانالیزه شدن برنامه‌ها و یا به دلیل عدم برنامه‌ریزی صحیح متولیان امر در دانشگاه باشد. مسئله عدم

استقبال دانشجویان از برنامه‌های فرهنگی دانشگاه تا حدود زیادی به تفاوت دیدگاه‌های نسل‌های مختلف حاضر در دانشگاه مربوط است. از یک‌سو به دلیل تغییر ذائقه دانشجویان به واسطه حضور در شبکه‌های اجتماعی و تغذیه فکری و فرهنگی از کانال‌های گوناگون، ما شاهد گرایش‌های جدید فرهنگی در بین دانشجویان هستیم و از سوی دیگر با توجه به سیاست‌های اعلامی و اعمالی از سوی متولیان فرهنگی در دانشگاه، برنامه‌های تکراری و بنا به اظهار دانشجویان فاقد جذابیت برای نسل جدید، در دانشگاه اجرا می‌گردد که علاوه بر هزینه‌های زیاد، مخاطب عام دانشجو ندارد. نمونه این برنامه‌ها را می‌توان در اکثر دانشگاه‌های کشور مشاهده نمود که عموماً با مخاطب محدود و خاص برگزار می‌گردد. برای برون‌رفت از این شرایط، نیازمند شناخت، اعتماد و پذیرش نسل جوان دانشجو هستیم. شناخت متولیان فرهنگی و مسئولان دانشگاه از نگرش نسل جوان دانشجو نسبت به خود و اجتماع پیرامونش، نیازهایی فکری و فرهنگی آنان، امیدها و آرزوهایشان می‌تواند سبب برنامه‌ریزی معقول و مقبول گردد. بعد از آن ۳۳ درصد اعلام کردند که اکثر دانشجویان توان مالی جهت بهره‌برداری از اوقات فراغت ندارند. از دانشجویان در رابطه با عملکرد مراکز فرهنگی و تشکل‌های فرهنگی دانشگاه پرسیده شد که ۳۳ درصد دانشجویان معاونت فرهنگی دانشگاه را به عنوان اولین نهاد برای انجام فعالیت‌های مناسب در زمینه بهبود اوقات فراغت انتخاب کردند. یکی از دلایل گرایش دانشجویان به برنامه‌های معاونت فرهنگی دانشگاه، تأسیس کانون‌های دانشجویی زیر نظر این معاونت است که با توجه به نقش اصلی دانشجویان در این کانون‌ها و تأثیرگذاری آنان در پیشنهاد برنامه‌های فرهنگی و اجرای آن، با استقبال دانشجویان مواجه می‌گردد. جهاد دانشگاهی و شورای صنفی با ۹ درصد استقبال از سوی دانشجویان در جایگاه دوم قرار دارند. شورای صنفی بر اساس آئین‌نامه یک تشکل صنفی است و بیشتر مطالبات دانشجویی را پیگیری می‌نماید، اما جهاد دانشگاهی به عنوان یکی از اولین نهادهای فرهنگی کشور که پس از وقوع انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۵۹ تأسیس شده است، در سال‌های اخیر حضور فرهنگی آن در دانشگاه‌ها کمتر شده و تمرکز اصلی آن روی مباحث علمی می‌باشد. در جایگاه بعدی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه و بسیج دانشجویی قرار دارند. بخش عظیمی از برنامه‌های اجرا شده توسط نهاد نمایندگی در حوزه دینی و مذهبی قرار دارد و این برنامه‌ها مخاطب خاص خود را دارد. بسیج دانشجویی نیز بیشتر به عنوان یک تشکل سیاسی در دانشگاه شناخته می‌-

شود و اکثر برنامه‌های اجرا شده توسط این تشکل، در رابطه با مسائل سیاسی و مذهبی می‌باشد.

حدود ۶۰ درصد از دانشجویان موافق حضور چهره‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در برنامه‌های دانشگاه هستند. ۲۴ درصد از دانشجویان استقبال بالایی از برنامه‌های فرهنگی دانشگاه و سایر تشکل‌های دانشگاهی دارند. بیش از ۸۰ درصد دانشجویان با اختیار و علاقه شخصی خود در برنامه‌های فرهنگی خاص شرکت می‌کنند. بعد از آن ضرورت رشته تحصیلی بیشترین درصد را به خود اختصاص داده است. یادگیری زبان خارجی و کامپیوتر در کنار فعالیت‌های ادبی و هنری در زمره اولین اولویت‌های مورد علاقه دانشجویان به غیر از برنامه‌های درسی است. به طوری که در اولویت اول دانشجویان این مخلفه‌ها به ترتیب با ۳۹/۵ و ۲۴/۷ درصد بیشترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. ۵۶ درصد از دانشجویان توانایی مدیریتی مدیران فرهنگی دانشگاه را پایین ارزیابی کردند و حدود ۲۴ درصد نیز توان مدیران را خوب مطرح کردند. در این مقاله آمار و اطلاعات به دست آمده از پیمایش به صورت توصیفی ارائه می‌گردد و در فرصت دیگری نتایج به دست آمده مورد تحلیل جامعه‌شناختی قرار خواهد گرفت.

بیش از ۵۳ درصد از دانشجویان اعلام کردند که برنامه‌های ارائه شده از سوی دانشگاه، نهادها و تشکل‌های فرهنگی موجود در آن به خوبی بر اساس نظرات دانشجویان طراحی و ارائه نمی‌شوند. حدود ۴۸ درصد از پاسخگویان نگاه بدبینانه نسبت به استفاده از نظراتشان در تشکل‌ها داشتند و فقط ۲۰ درصد نگاه خوش‌بینانه داشتند. حدود ۲۴ درصد از افراد اعلام کردند که برنامه‌های امور فرهنگی دانشگاه، جهاد دانشگاهی و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه و بسیج دانشجویی، انجمن اسلامی و جامعه اسلامی جدول زمان‌بندی خوبی دارد؛ در مقابل، بیش از ۳۵ درصد پاسخگویان زمان‌بندی این نهادها و تشکل‌ها را نامناسب و بدون برنامه‌ریزی ابراز کردند. تشکل‌ها ظرفیت‌هایی دارند که هیچ‌گاه افراد یا گروه‌های خودجوش ندارند. معاونت فرهنگی دانشگاه (۱۷/۴)، شورای صنفی (۱۶ درصد)، بسیج دانشجویی (۱۴/۲ درصد) و جهاد دانشگاهی (۱۱/۴ درصد) به ترتیب موفق‌ترین نهادها یا تشکل‌های دانشجویی از نظر دانشجویان بودند. عضویت در بسیج دانشجویی، معاونت فرهنگی دانشگاه، شورای صنفی و جهاد دانشگاهی راحت‌تر از سایر نهادها است. بیش از ۷۰ درصد دانشجویان اعلام

کردند که بودجه تشکل‌های دانشجویی بد و نابجا صرف می‌شود. دوره مدیریت در تشکل‌های دانشجویی بسیار کوتاه است. به همین دلیل، تغییرات مدیریتی به عنوان یک چالش در تشکل‌های دانشجویی مطرح است. البته تغییرات مدیریتی می‌تواند موجب به وجود آمدن ایده‌های نو و پویایی سیستم شود ولی با توجه به نظر پاسخگویان، در تشکل‌های دانشجویی، مستندسازی تجربیات به‌خوبی انجام نمی‌گیرد و انتقال تجربه از مدیر قبلی به مدیریت جدید به‌درستی صورت نمی‌پذیرد. مدیران و اعضای تشکل‌های دانشجویی با توجه به این که در سنین جوانی به سر می‌برند و معمولاً در رشته‌های نامرتب با حوزه فرهنگ تحصیل می‌کنند، در شناخت مسائل فرهنگی ضعف دارند. حرکت به سمت کارهای کلیشه‌ای و ظاهرمدار که خالی از محتواست و هزینه‌های گزافی را در پی دارد، از نظر افراد نمونه مورد مطالعه یکی از مشکلات تشکل‌های دانشجویی است. عدم شناخت مناسب مسائل فرهنگی، عدم ابتکار عمل و خلاقیت، مسئولان تشکل‌های دانشجویی را به سمت کارهای روزمره و کلیشه‌ای سوق داده است. تصمیم‌گیری در مورد برنامه و فعالیت‌های فرهنگی دانشگاه، اغلب بر اساس برنامه‌های جاری و همیشگی، به صورت کلیشه‌ای و روزمره است. گاهی از اوقات، مسئول تشکل، کار فرهنگی را فقط ارائه خدمات به مخاطب می‌داند و از نظر پاسخگویان از رشد اعضای تشکل غافل می‌شود که این موضوع در مؤلفه‌های فرعی ذکر شده است. نگاه تک‌بعدی به مسائل فرهنگی نیز یکی دیگر از مشکلات مدیران تشکل‌های دانشجویی است و مسئول تشکل بدون در نظر گرفتن زوایای مختلف یک موضوع اقدام می‌نماید؛ اما با توجه به نظر پاسخگویان، در میان مدیران و اعضای تشکل‌های دانشجویی، یک احساس کاذب از شناخت مسائل فرهنگی وجود دارد که همین امر موجب کاهش انتقادپذیری مسئولان تشکل‌های دانشجویی می‌شود. یک اقدام اغلب به‌تنهایی نمی‌تواند به اصلاح فضای فرهنگی منجر شود، بلکه باید برای تحقق یک هدف فرهنگی مجموعه-ای از اقدامات به صورت منسجم طراحی و اجرا شود. بر اساس نظر افراد، در اغلب فعالیت‌ها این نکته لحاظ نمی‌شود. به‌عنوان مثال صرفاً یک نشریه تولید و منتشر می‌شود؛ درحالی‌که تدبیری اندیشیده نمی‌شود که این نشریه خوانده شود. با برگزاری یک همایش یا اردو، در میان دانشجویان به‌نوعی شور و ارزش ایجاد می‌شود، اما دیگر تدبیری برای تثبیت و تداوم این ارزش و هنجارسازی آن اندیشیده و اجرا نمی‌شود.

نگاه دست چندم به فعالیت‌های فرهنگی در دانشگاه و در تشکل‌های دانشجویی، یکی دیگر از مشکلات تشکل‌های دانشجویی است. این مسئله در تشکل‌های چند مأموریتی که وظایفی از قبیل علمی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بر عهده دارند بیشتر محسوس است. با توجه به نظر پاسخگویان، در این گونه تشکل‌ها فعالیت فرهنگی تحت تأثیر مسائل دیگر قرار می‌گیرد و جزو اولویت‌های آخر مسئول تشکل تعریف می‌گردد. در تشکل‌های چند مأموریتی نیز اغلب مأموریت‌های سیاسی در اولویت قرار دارد. به همین دلیل، بسیاری از محورهای لازم برای فعالیت، زمین مانده و بسیاری از دانشجویان به سبب ارزش‌های سیاست‌گریز در جامعه، از عضویت در تشکل‌ها امتناع می‌ورزند. گاهی اوقات سطح اهداف در تشکل‌های دانشجویی به سمت منفعت‌طلبی سوق پیدا می‌کند و فرد با نگاه این که در آینده جایگاهی در سازمان‌ها و ادارات دولتی یا احزاب سیاسی داشته باشد، در جهت تأمین مقاصد حزب یا گروهی خارج از فضای دانشگاه عمل می‌کند و فعالیت دانشجویی در تشکل، به سمت تأمین خواسته‌های مسئول تشکل پیش می‌رود. نخبه‌پروری مهم‌ترین کارکرد تشکل‌های دانشجویی است، زیرا فرصتی برای دانشجویان ایجاد می‌شود تا کار تیمی را تمرین کرده، مهارت‌های لازم را بیاموزند؛ مهارت‌هایی چون: مدیریت، ارتباطات میان‌فردی، روابط عمومی، نگارش، سخنرانی و... علاوه بر تقویت مهارت‌ها، تجربه‌اندوزی در محیط‌های اجتماعی به تعمیق فهم و اندیشه کمک می‌کند. تشکیل تیم - های کاری در تشکل‌ها چه‌بسا آغازی برای تشکیل تیم‌هایی خبره برای آینده باشد؛ تیم‌هایی برای فعالیت فرهنگی، اجتماعی، علمی، سیاسی و مانند آن.

منابع

- اعتمادی فرد، سید مهدی (۱۳۹۳). طرح نگرش دانشجویان نسبت به فضای دانشگاه با تأکید بر دانشگاه‌های دولتی واقع در تهران، تهران: پژوهشکده فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- بودون، ریمون (۱۳۸۳). منطق اجتماعی کنش: روش تحلیل مسائل اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، تهران: توتیا.
- پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی (۱۳۹۲). سنجش نگرش سیاسی دانشجویان، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی (۱۳۹۴). ابعاد اجتماعی و فرهنگی کلاس درس در دانشگاه‌های ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- دلانتی، جرارد (۱۳۸۶). دانش در چالش: دانشگاه در جامعه دانایی، ترجمه علی بختیاری‌زاده، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران: نشر آگه.
- سنگی، لایلا (۱۴۰۰). «سنجش نگرش دانشجویان به برنامه‌های فرهنگی (نمونه مطالعاتی: دانشجویان تحصیلات تکمیلی خوابگاه‌های دانشگاه تهران)»، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، ۴۹: ۹-۳۰.
- شالچی، وحید (۱۳۹۱). بررسی گرایش‌های فرهنگی دانشجویان، تهران: معاونت پژوهشی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- غیاثوند، احمد (۱۳۸۴). بررسی نگرش دانشجویان نسبت به رفتارهای دینی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۹). «چشم‌انداز فرهنگ عمومی و نظام دانشگاهی»، فصلنامه مطالعات فرهنگی دانشگاه تهران، برگ فرهنگ، ۲۱: ۲۲-۳۵.
- کرایب، یان (۱۳۸۵). نظریه اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس، عباس مخبر، تهران: آگه.
- مدیریت رصد و افکار سنجی (۱۳۹۲). دیدگاه‌های دانشجویان درباره نسل نوین شبکه-

- های اجتماعی، تهران: معاونت پژوهشی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- مدیریت رصد و سنجش افکار (۱۳۹۰). بررسی نگرش‌های فرهنگی و سیاسی دانشجویان و عوامل مؤثر بر آن، تهران: معاونت پژوهشی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (۱۳۹۳). بررسی سبک زندگی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی کشور، تهران: معاونت فرهنگی جهاد دانشگاهی (ایسپا).
- وریج کاظمی، عباس (۱۳۸۷). بررسی سبک‌های زندگی فراغتی در میان دانشجویان کشور و عوامل همبسته با آن‌ها، تهران: نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- هاشم زهی، نوروز (۱۳۸۸). اسلامی‌سازی دانشگاه و گرایش دانشگاهیان، تهران: معاونت پژوهشی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- هکنی، شلدون (۱۳۸۹). «آموزش عالی به مثابه رسانه‌ای برای فرهنگ»، ترجمه عبدالعزیز تاتار، فصلنامه مطالعات فرهنگی دانشگاه تهران، برگ فرهنگ، ۲۱: ۷۷-۸۷.
- Lin, J. (2001). *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*, United Kingdom: Cambridge University Press.